

Valentin CONSTANTIN

Drepturile omului, între „nu vrem” și „nu putem”

Probabil că alături de aniversări, reformele reprezintă ocazii potrivite pentru evaluări și alte reflecții, retrospective și prospective. Din 15 decembrie 2009, după ultima ratificare, cea a Federației Ruse, știm cu certitudine că Protocolul 14 al Convenției europene a drepturilor omului (*Convenția*), conceput în 2004, va intra în vigoare la 1 iunie 2010. Protocolul 14 schițează o nouă reformă a sistemului de control al Convenției, o reformă mai puțin ambițioasă decât reforma din 1998, care însă partajează cu aceasta din urmă o caracteristică: *pare tardivă*. După reforma din 1998, nivelul de credibilitate al Curții de la Strasbourg a rămas în scădere ușoară, în principal datorită duratei excesive a procesului internațional. O durată care era și a rămas în flagrantă contradicție cu standardul duratei rezonabile al unui proces judiciar, standard pe care Curtea îl pretindea statelor părți la Convenție.

Reforma actuală urmărește o filtrare mai bună a cauzelor și a instituit în acest scop o nouă formațiune judiciară, judecătorul unic. El va respinge sau va radia de pe rol o cerere inadmisibilă *prima facie*. De asemenea, pentru decongestionarea instanței, Protocolul 14 prevede un tratament special pentru așa numitele „clauze clone”.

În categoria „clauzelor clone” intră atât plângerile repetate, datorate, *e.g.*, incapacității funcționale a unui sistem judiciar, care nu reușește să tranșeze litigiile într-un termen rezonabil, cât și problemele care, deși au fost rezolvate de Curte prin „hotărâri-pilot”, continuă să apară. Numărul de „clauze clone” reprezintă un indiciu semnificativ al aderenței statelor la jurisprudența Curții de la Strasbourg. Un Comitet format din trei judecători va judeca în mod definitiv aceste clauze, sub condiția unanimității.

Sunt destul de sceptic în legătură cu succesul net al reformei. În primul rând, pentru că au existat, începând cu anul 2004, încercări ale Curții de a „ajuta statele” să găsească „soluții adecvate” atunci când violarea Convenției se datora unei „probleme structurale subiacente”¹. Nu sunt vizibile ameliorări subsecvente în funcționarea sistemului european de protecție, astfel că un scepticism temperat nu pare să fie nelalocul lui. Am arătat, cu alte ocazii, că sistemul CEDO s-a îndepărtat de la funcția sa primară, însă palidul ecou pe care îl are în prezent jurisprudența Curții în politicile publice ale statelor aruncă o umbră asupra prestigiului și/sau chiar a legitimității Curții.

¹ A se vedea *Frédéric Sudre*, *Drept european și internațional al drepturilor omului*, Ed. Polirom, Iași, 2006, p. 479-80, nota 1. Sintagmele citate sunt din Rezoluția (2004) 3, din 12 mai 2004 a Comitetului de Miniștri al Consiliului Europei, care a invitat Curtea să sprijine statele aflate în dificultate.

I. Scopul primar al CEDO și legitimitatea actuală a Curții

Apare destul de clar că în 1950, statele occidentale de pe continent nu erau în niciun caz „democrații capabile să se apere”², altfel spus, democrații care să reziste atacurilor autoritare care prefațeau totalitarismele. La nivelul construcției constituționale, cu excepția Germaniei Federale, toate acuzau un „deficit liberal”. Desigur, constituțiile acestor state cuprindeau listele de drepturi fundamentale, însă parlamentele erau cele care dețineau monopolul protecției drepturilor declarate constituționale, deoarece normele constituționale nu se aplicau în mod direct, ci funcționau ca simple directive pentru legislatori. Iar limitele în care operau drepturile, adică limitele efectivității lor erau fixate discreționar de aceștia din urmă. Lucrurile nu se petreceau altfel nici în sectorul comunist.

Se întâmplă rareori ca majoritățile politice să nu fie tentate să abuzeze de puterea politică pe care o dețin și să reziste tentației. Pentru că tentația de a restrânge exercițiul drepturilor fundamentale este uniform distribuită în spectrul politic și este empiric demonstrabil că nicio doctrină politică nu susține constituționalismul mai mult decât alta. Micile diferențe se dizolvă în contextele diferite în care guvernează diverse partide sau coaliții. Cu alte cuvinte, diferențele pot fi atribuite „structurii” de moment și nu actelor deliberate sau ideologiei de moment. Cei care guvernează descoperă în scurt timp de la preluarea puterii, dacă nu o știau deja, propriile limite materiale de acțiune și tind constant să externalizeze constrângerile și preferințele (reale sau imaginare) în societate. De cele mai multe ori acest proces implică restrângerea drepturilor, fundamentale sau doar „câștigate”. Pentru că restrângerea drepturilor creează spațiul de mișcare necesar guvernelor. După unii, un spațiu politic vital. Iar dacă nu întâmpină obstacole serioase, cum ar fi opoziția unei curți constituționale, politicienii câștigă libertatea pe care cetățenii o pierd. Puțini au observat că dorința politicienilor noștri de a revizui Constituția este un aspect al luptei lor pentru mai multă libertate de acțiune politică. Dorința de a reconfigura competențele unor organe (în termeni de „puteri” și „libertăți”) are în mod precis această semnificație.

Curtea de la Strasbourg a legitimat parțial lupta pentru libertate a politicienilor sub numele de „marjă de apreciere”. Teoria marjei de apreciere este o concesie pe care Curtea o face statelor în aprecierea situațiilor de fapt și a legitimității restrângerilor instituite prin lege, acceptând că statele sunt mai bine plasate decât ea însăși atunci când trebuie să aprecieze caracterul necesar al unei anumite restricții într-o societate democratică.

La noi, guverne de culori diferite nu au ezitat, de pildă, să legifereze (uzând de competența teoretic excepțională), iar Parlamentul nu a ezitat să ratifice privilegiul statului de a amâna executarea sentințelor judecătorești irevocabile care îl vizau. Sunt de acord că un asemenea fapt nu reprezintă încă un Waterloo al drepturilor, în schimb este un succes strategic reputat de politicieni. Există o ironie, nu știu cât de fină, în faptul că după integrarea în structurile europene la noi se emancipează politicienii și nu cetățenii europeni.

La origini, funcția primară a Curții Europene a fost, așadar, aceea de a suplini absența curților constituționale. În timp, a apărut pe continent și în prezent este

² A se vedea *Vogt c. Germania*, hotărârea din 26 septembrie 1999, §59.

generalizat, un sistem de curți constituționale care au preluat, în mod firesc, sarcina protejării drepturilor fundamentale. Au aplicat, în primul rând, normele constituționale, însă au integrat și *acquis*-ul produs de jurisprudența Curții Europene.

Activitatea Curții ar putea fi împărțită în trei perioade. Până în 1978 a pronunțat câteva zeci de hotărâri de condamnare a statelor părți la Convenție. Între 1979 și 1990 numărul de hotărâri crește constant, pentru ca, după 1990, ca o consecință a multiplelor aderări la Convenție, numărul de hotărâri să devină de ordinul sutelor. Era firesc ca un astfel de progres să antreneze, nu știu dacă în calitate de factor determinant, un declin al calității jurisprudenței. Chiar și apologeții trebuie să admită cel puțin faptul că jurisprudența de după 1990 este inegală.

Odată cu generalizarea sistemului de curți constituționale, sistemul european ar fi trebuit să-și atingă limita funcțională. Totuși, volumul de plângeri adresate Curții a rămas la un nivel ridicat și un alt scop a fost enunțat: scopul protecției victimelor. Acest scop are însă un contur destul de neclar, deoarece Curtea nu poate reforma, de pildă, o sentință judiciară internă, iar ceea ce poate oferi ea cu titlul de „satisfacție echitabilă” nu se poate confunda cu un remediu judiciar. Însă în realitate, Curtea a depășit de mai multe ori limitele Convenției și a acordat, *de facto*, despăgubiri.

În acest moment influența sau presiunea pe care o exercită Curtea de la Strasbourg asupra statelor părți, în special asupra noilor veniți, nu ar trebui exagerată. Presupozițiile fondatorilor sistemului european de protecție pot fi puse în discuție. În primul rând, presupuziția că statele părți sunt atașate de principiul preeminenței dreptului (*rule of law*). Poate și presupuziția că procesul judiciar internațional îi îndrumă suficient pe judecătorii naționali în aplicarea Convenției. Nu mai puțin, presupuziția că statele vor fi afectate de condamnări și vor face tot ceea ce depinde de ele pentru a le evita în viitor. Însă eu mă voi referi pe scurt la presupuziția absentă, la ideea că ar fi fost necesar un control al receptării Convenției.

II. Receptare și „izolare clinică”

Atunci când un stat consideră un tratat prea oneros (financiar, tehnic sau pentru că ar crea un dezavantaj comparativ față de alte state) sau prea riscant, va fi preocupat după ratificare să-i blocheze, atunci când este posibil, efectul direct. Deși obligatorii pentru state, tratatele nu conferă în mod direct drepturi persoanelor private aflate pe teritoriul acestora. Sau există o incertitudine în legătură cu prezența sau absența efectului direct³. În consecință, persoanele private nu pot invoca tratatele în fața tribunalelor interne atunci când se întâmplă ca o normă internă contrară unui tratat să le afecteze drepturile sau interesele.

Nu este cazul la noi, în materia tratatelor privind drepturile fundamentale. Toate pot fi aplicate în mod direct de către instanțe, deși art. 20 din Constituție nu o spune în mod explicit. În conținut acest text constituțional reproduce un text din Constituția Spaniei. A fost o alegere inspirată, pentru că art. 20 aliniaza nivelul de protecție al drepturilor noastre la cele mai înalte standarde de protecție existente în tratatele la

³ Este binecunoscut cazul *Acordului general pentru tarife și comerț* pe care statele europene l-au calificat diferit.

care România este parte. În alți termeni, orice evoluție a standardelor internaționale ameliorează în mod automat nivelul de protecție intern. În ce privește Convenția, care a fost ratificată de România în 1994, așadar după intrarea în vigoare a Constituției din 1991, aceasta posedă efectul direct independent de textul art. 20. Problema asupra căreia doresc să mă opresc aici este cea a modului în care a fost receptată Convenția și a influenței asupra efectivității ei.

Pentru că din faptul, juridic incontestabil, unui tratat i se recunoaște efectul direct (*self-executing treaty*) nu decurge în mod automat că tratatul își produce toate efectele care aparțin scopului și obiectului său. Un autor influent spunea despre Convenție că „transferă puterea socială de la legislator la judecător”⁴. Este o afirmație falsă, pentru că judecătorul care aplică Convenția și limitează *ipso facto* efectele legii interne contrare este doar un „legislator negativ” (în termenii lui Hans Kelsen), la fel ca judecătorul constituțional. El nu interferează competențele unei alte puteri separate, ci o controlează din perspectiva unui tratat care în raport cu legea internă reprezintă *lex superior*. O limitare a puterii sociale nu este un transfer de putere socială. Confuzia, dacă este o confuzie, provine din faptul că un „legislator negativ” exercită o putere politică. Din acest punct, pentru judecătorul român lucrurile devin extrem de complicate. În primul rând, are dificultăți în a identifica ceea ce pretinde Convenția cu titlu de protecție a drepturilor fundamentale. În al doilea rând, ceea ce trebuie să facă atunci când aplică Convenția vine în contradicție cu ceea ce i se pretinde să facă în numele „unității practicii judiciare”.

În legătură cu primul aspect, se știe că jurisprudența Curții Europene, deși nu reprezintă *case-law*, posedă totuși o autoritate identică cu autoritatea pe care o posedă jurisprudența curților constituționale. Este ceea ce s-a numit „autoritatea de lucru interpretat”. La baza ei se află monopolul care i-a fost conferit Curții în materia interpretării Convenției⁵.

Jurisprudența Curții devine, prin autoritatea interpretării, parte din Convenție și determină autoritar câmpul de aplicare a normelor. Atunci când Curtea constată o violare a Convenției care nu decurge în mod necesar dintr-o interpretare textuală, ci se bazează pe interpretarea sa teleologică, orice stat care se găsește într-o situație comparabilă cu situația care a generat violarea *este vizat*. Luând act de evoluție, statele părți la Convenție trebuie să își pună în acord cu jurisprudența atât legislația, cât și practica instanțelor. Ce se întâmplă la noi? Statul publică în Monitorul Oficial doar hotărârile Curții care privesc România. Acest fapt aruncă o umbră de incertitudine asupra caracterului obligatoriu pentru România a altor hotărâri ale Curții, în care România nu este parte, dar care rezolvă cu autoritate chestiuni de principiu. Totuși, nimeni nu poate contesta că atunci când condamnă România, Curtea de la Strasbourg pleacă de la prezumția irefragabilă că judecătorul român cunoaște Convenția europeană în integralitatea ei (*jura novit curia*), inclusiv jurisprudența.

⁴ A se vedea *Martti Koskenniemi*, „The Effect of Rights on Political Culture”, în *Philip Alston* (dir.), *The European Union and Human Rights*, Oxford University Press, 1999, p. 99.

⁵ Pentru prima oară în hotărârea *Loizidou c. Turcia* din 23 martie 1995 Curtea a descris Convenția ca un „instrument constituțional al ordinii publice europene” (§75) și a revenit în hotărârea *Bosphorus Airways c. Irlanda* din 30 iunie 2005: „[...] rolul Convenției ca instrument constituțional al ordinii publice europene în domeniul drepturilor omului prevalează asupra interesului cooperării internaționale (§156)”.

Prin refuzul de a publica hotărârile cele mai importante, statul „izolează clinic”⁶ Convenția europeană a drepturilor omului de contextul ei obligatoriu. Se va spune că sub acest aspect dificultățile judecătorului român nu sunt insurmontabile. Mă grăbesc să adaug însă că mai există și alte dificultăți redutabile, legate de interpretarea juridică în dreptul internațional, asupra cărora nu doresc să mă pronunț aici⁷.

În ce privește cel de-al doilea aspect pe care mi-am propus să-l evoc, ar trebui poate precizat, de la bun început, că judecătorul român este, în mod tradițional, un *judecător legislativ*. În numele coerenței sistemului juridic căruia îi aparține, legea, în măsura în care este generală, trebuie aplicată uniform. Această uniformitate a aplicării legii este urmărită de Înalta Curte de Casație și Justiție, care reacționează la jurisprudența divergentă și o recanalizează prin decizii obligatorii de aplicare unitară a legii.

Însă aplicarea Convenției europene în sistemul juridic intern este legată de conceptul juridic de *inopozabilitate*. Judecătorul român asociază termenul de efectele unor anumite acte, mai precis, de inaptitudinea lor de a produce efecte juridice. De pildă, actele convenționale private sunt inopozabile terților. Însă atunci când termenul se referă la acte normative, judecătorul le declară inopozabile destinatarilor, doar atunci când nu satisfac criteriul obligatoriu al publicității. Inopozabilitatea este distinctă de anulare sau de abrogare. Legea inopozabilă este validă juridic, deoarece statul poate fi obligat în baza ei, nu însă și destinatarii. În materia aplicării Convenției, contradicția dintre legea internă și tratat nu poate fi rezolvată decât prin declararea inopozabilității legii interne. Legea internă supraviețuiește în sistem, însă este inaplicabilă în cazul dat. Este perfect posibil ca în anumite circumstanțe factuale legea internă să vină în contradicție cu Convenția, iar în alt context să fie în acord. Într-un anumit context, norma legislativă poate fi considerată „proporțională cu scopul legitim urmărit” sau „necesară într-o societate democratică”, într-un context diferit, calificarea necesității sau a proporționalității poate conduce la un rezultat diferit. Aplicarea contextuală a Convenției subminează, în mod clar, uniformitatea aplicării legii. Însă aplicarea în conformitate cu circumstanțele particulare ale speței este singura în acord cu Convenția. Am arătat cu altă ocazie, în această revistă, cum a rezolvat recent Înalta Curte de Casație și Justiție această problemă, eludând în numele securității juridice obligația de a aplica conform Convenția europeană⁸. În loc să declare o normă legală inopozabilă în cazul dat, Înalta Curte a operat o abrogare *de facto*, stabilind că norma din Legea contenciosului administrativ este *general inaplicabilă*.

În acest moment, conform datelor pe care le comunică Curtea Europeană, România conduce în cifre ponderate atât la numărul de cereri aflate pe rol, cât și la

⁶ Această formulă sugestivă cu referire la tratate a fost lansată de judecătorii care funcționează în sistemul de soluționare a diferendelor din cadrul Organizației Mondiale a Comerțului.

⁷ În legătură cu acest subiect, a se vedea *Lucian Bojin, Flaviu Ciopec*, „Judecătorul român și dreptul comunitar”, în *Un concept românesc privind viitorul Uniunii Europene*, Ed. Polirom, Iași, 2001, p. 429 și urm.

⁸ A se vedea *Valentin Constantin*, Cum a produs Înalta Curte de Casație și Justiție un eveniment judiciar, în *Noua Revistă de Drepturile Omului* nr. 4/2008, p. 64.

numărul de hotărâri prin care s-a constatat violarea Convenției europene. Acest fapt ridică o întrebare: cum pot coexista, cel mai înalt nivel normativ de protecție a drepturilor fundamentale pe care îl declară Constituția, cu cea mai slabă efectivitate pe care o sugerează datele Curții de la Strasbourg? Se va spune că numărul de plângeri împotriva României nu este în mod necesar un revelator al condiției pe care o au la noi drepturile fundamentale. Se va argumenta, în inconfundabilul nostru „stil judicios”, că numărul de plângeri ar trebui raportat la numărul de procese interne *per capita*, or nu dispunem de statistici în acest sens. Se va mai spune că nu este rezonabil să neglijăm factori sociologici sau psihologici, *e.g.*, așteptările justițiabililor în legătură cu ceea ce poate face în mod concret Curtea pentru ei, și care pot fi disproporționate sau nerealiste, sau că există o practică a avocaților care pierd procesele de a mai oferi clienților un ultim remediu, chiar iluzoriu.

III. Vocabularul și valorile

Voi expune în continuare ceea ce cred că reprezintă exemple în legătură cu aderența sistemului judiciar la valorile pe care le susțin drepturile fundamentale. Este un subiect aflat, cred, în strânsă legătură cu efectivitatea. Așa cum probabil știe toată lumea, și Constituția României și Carta drepturilor fundamentale a Uniunii Europene transmit idei cât se poate de înalte despre demnitatea umană⁹. Dacă citim textele am fi tentați să spunem că statul datorează persoanelor un respect necondiționat. Dacă suntem familiarizați cu limbajul exhortatoriu pe care îl respiră toate actele internaționale care privesc drepturile fundamentale, începând cu Declarația universală, suntem înclinați să verificăm cât de efectiv este respectul datorat demnității umane.

Cei care frecventează instanțele judecătorești din România și privesc listele diurne cu procese aflate pe rol observă că formula quasi-universală care precede numele persoanelor și care exprimă *prima facie* respect pentru o ființă umană, lipsește. De ce i se refuză persoanei prezumția că este respectabilă? Să fie un palid reflex autoritar al statului care nu datorează respect nimănui, pentru că el însuși nu se bazează pe respectul pe care îl inspiră, ci pe obediența și devotamentul (loialitatea) pe care le așteaptă. „Domnul/doamna” devin în contextul oficial un balast, iar persoana este redusă la numele de pe actul de identitate: „numitul” sau „numita”.

Al doilea exemplu se referă la „imperiul judiciar al numerelor”. În România procesele nu poartă numele persoanelor fizice sau juridice care le-au declanșat. Se deosebesc între ele prin cifre care indică ordinea de înregistrare și data¹⁰. Se va obiecta că identificarea primară a procesului judiciar prin numele părților este o caracteristică a sistemelor de tip *common law*, iar acolo are un rol instrumental, deoarece facilitează trimiterile la precedente și ajută la memorarea lor. Or, sistemele de tip *civil law* nu recunosc precedentul ca o parte din așa-numitul *law making process* (nu le recunosc ca izvor de drept). Nu există în consecință niciun motiv să ne

⁹ Conform art. 1 alin. (3) al Constituției din 1991, „demnitatea omului” este una dintre valorile supreme ale statului, iar în explicația anexată la art. 1 din Cartă se afirmă: „Demnitatea persoanei umane nu este doar un drept fundamental în sine, ci constituie chiar baza drepturilor fundamentale [...]”.

¹⁰ Bineînțeles, peste tot în lume, procesele se identifică și prin cifre.

schimbăm uzanțele. Însă nici instanțele de la Luxemburg, nici Curtea de la Strasbourg nu se bazează, cel puțin explicit, pe precedent, și totuși identifică cauzele prin numele părților. De ce o fac? Un răspuns extins la această întrebare ar fi o pledoarie pentru schimbarea obiceiului și nu își are locul aici. Prima tentație, atunci când mi-am propus să explic acest semn, a fost să mă refer la autoritatea care depersonalizează în mod intenționat. La depersonalizarea intenționată din sistemele penitenciare, în care deținuții erau identificați exclusiv prin numere. La transformarea ființelor umane în mijloace, dacă nu chiar în obiecte. Nu cred că este cazul în exemplul meu. Nu văd aici semnele unei conspirații împotriva demnității umane, văd însă destul de clar altceva, care compromite suficient, în ochii mei cel puțin, presupuziția politică a demnității umane.

În procesele judiciare participante – mă gândesc aici la persoanele private – se angajează în luptă pentru drepturi și interese. Sentința judecătorească este, în ultimă instanță, un bun privat: un titlu sau alteori un instrument prin care se obține executarea forțată. Aceasta este însă doar o parte din adevăr. Pentru că atunci când o persoană ridică o excepție de neconstituționalitate care va fi admisă de Curtea Constituțională, sau atunci când atacă în fața instanțelor de contencios administrativ un act administrativ normativ și obține anularea actului, acțiunea judiciară produce, cumva în prelungirea protejării intereselor legitime ale persoanei, bunuri publice. Nu este nicio îndoială că o lege sau o hotărâre de guvern sunt bunuri publice și nu ar trebui să ne îndoim nici că sentința sau decizia care anihilează bunuri publice toxice sau nocive, cum sunt norma neconstituțională și norma nelegală, este la rândul ei un bun public. Statul de drept, care este cel mai prețios bun public pe care îl poate produce o societate teritorială, îi are ca principali garanți pe cetățeni. Din păcate, o singură constituție de pe continent recunoaște acest fapt. Sănătatea sau bunăstarea statului de drept depind de efortul, de tenacitatea și de încrederea pe care cetățenii o au în drepturile lor. Autorul unei excepții de neconstituționalitate bine motivată merită exact aceeași recunoaștere pe care o merită orice alt autor. La fel cum autorul unei legi strălucite merită ca legea să fie citată cu numele său, cel care a determinat o sentință care poate fi considerată un bun public, merită ca procesul să-i poarte numele.

În fine, al treilea semn pe care doresc să-l discut face parte și el din lumea procesului judiciar. În România, judecătorii și procurorii intră în sala de judecată și o părăsesc pe aceeași ușă. Ce semnificație ar putea atribui inculpații și publicul acestui banal fapt cotidian? Nu pare în fond mai mult decât o politețe pe care suveranii sălii de judecată o fac colegilor procurori. Doar publicul știe că procurorii și judecătorii au un organ comun de conducere, Consiliul Superior al Magistraturii. Așadar, sunt într-un anumit sens colegi. În ce sens însă?

Dincolo de un anumit „condominium administrativ” și de un vag control profesional, primează o distincție fundamentală. Curtea Europeană a stabilit, deși era datarea primară a statului să o facă, că procurorul din România nu este un magistrat independent. Însă Constituția nu reușește să ne spună clar ce este procurorul. Este clar că se află sub autoritatea ministrului Justiției, adică sub autoritate politică. Nu este clar însă cum poți „reprezenta interesele generale ale societății” și apăra, în același timp, „ordinea de drept” și „drepturile și libertățile cetățenilor”, atunci când aceste drepturi și libertăți sunt restrânse sau încălcate de stat, în special în numele

ordinii de drept. Textul constituțional [art. 131 alin. (1)] nu poate viza decât dimensiunea orizontală a drepturilor, în cadrul ordinii de drept. În cazul particular al procesului judiciar penal, procurorul este parte în proces, partea care susține acuzarea. Într-un stat de drept cel mai vag sau inocent privilegiu, de care pare să se bucure doar una dintre părți, este insuportabil pentru acuzat sau pentru public. Chiar aparența unei diferențe de statut judiciar între acuzare și apărare subminează standardul procesului echitabil. Nimic din ceea ce se întâmplă într-o sală de judecată nu trebuie să contrazică imperativul din adagiul: *Justice must not only be done, it must also be seen to be done*¹¹. De ce au înfrânt aici politețea sau deferența principiul de drept?

Cine ar trebui să manifeste o sensibilitate mai mare pentru detaliile procesului judiciar, publicul sau judecătorii? Aceasta este de fapt problema și asta este măsura anxietății în legătură cu efectivitatea drepturilor.

Singura explicație pe care o am mi-a furnizat-o H.L.A. Hart. *A te simți obligat și a avea o obligație* sunt lucruri diferite¹². Judecătorii și procurorii ar mai trebui să parcurgă jumătatea de drum care îi mai desparte de *a se simți obligați* de toate exigențele protecției drepturilor. E implicată evident o lipsă de „interiorizare” sau de „internalizare” a substanței drepturilor. Aici începe de fapt asumarea aspectelor dificile și abia sfârșitul procesului de internalizare va demonstra aderența la valorile democrației liberale, vor dispărea anxietatea, neîncrederea, scepticismul. Până când vom avea dovezile, rămâne în vigoare, ca să folosim vocabularul juridic, o remarcă a lui Stanley Hoffman: „O comunitate bazată pe același vocabular nu este același lucru cu o comunitate bazată pe aceleași valori. Dacă oamenii care au valori foarte diferite folosesc același vocabular, acest fapt corupe atât vocabularul, cât și valorile ascunse în spatele vocabularului”¹³.

*

Viitorul Curții ar putea fi condus de „logica experimentului”. Așa cum spunea cineva, al cărui nume l-am uitat, „[...] un experiment este susținut atâta timp cât produce, constant, chiar și la intervale mari, rezultate dezirabile”. Iar a respecta Convenția nu a produs niciodată statelor părți un disconfort excesiv.

În ce ne privește, apartenența la sistemul Convenției ne-a îmbunătățit vocabularul juridic și, în particular, după revizuirea din 2003, vocabularul Constituției. Ceea ce „nu vrem” și ceea ce „nu putem” se amestecă și rămâne confuz. Dacă este realist să le pretinzi politicianilor să se plaseze în situații prometeice și judecătorilor să împrumute masca „judecătorului Hercule” al lui R. Dworkin, putem avea deplină încredere în vocabularul drepturilor fundamentale.

¹¹ Însă judecătorul nostru se poate apăra, cred, cu succes dacă indică, *e.g.*, acest pasaj straniu din jurisprudența Curții de la Strasbourg: „[...] apartenența la francmasonerie a unui judecător și a unei părți în proces nu este în sine, și în absența unor elemente particulare legate de obiectul procesului, de natură să creeze dubii în legătură cu imparțialitatea tribunalului, fiindcă nu există niciun motiv să te îndoiești că un judecător va face să prevaleze jurământul de a-și îndeplini funcțiile într-o deplină independență asupra oricărei constrângeri sau obligații sociale” (*Salaman c. Regatul Unit*, 15 iunie 2000)

¹² A se vedea *Concept of Law*, Clarendon Press, Oxford, 1994, p. 82 și urm.

¹³ Conform *Duties beyond Borders: On the Limits and Possibilities of Ethical International Politics*, Syracuse University Press, 1981, p. 19-20.